

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ	6
1.1. Сутність соціального забезпечення населення та його значення в забезпеченні реалізації соціальної політики держави	6
1.2. Концептуальні підходи та моделі соціального захисту населення	10
1.3. Нормативно-правове регулювання фінансування соціального забезпечення населення в Україні	15
Висновок до розділу 1	19
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ	20
2.1. Аналіз бюджетних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення населення	20
2.2. Соціальне страхування як форма соціального забезпечення	31
Висновок до розділу 2	44
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ МОДЕЛІ ФІНАНСУВАННЯ СФЕРИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ	45
3.1. Напрямки вирішення проблем фінансування соціального забезпечення	45
3.2. Світовий досвід фінансування соціального забезпечення та можливості його ефективного запровадження в Україні	51
Висновок до розділу 3	56
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61

ВСТУП

Актуальність теми. Основними цілями соціальної політики кожної країни є подолання бідності, зменшення соціальної нерівності, надання державної підтримки тим, хто її потребує. Від частки щодо розподілу бюджету залежить збалансованість фінансової системи та ефективність фінансової політики як у соціальній сфері так і в цілому.

Економічна криза в країні заважає діяльності населення підтримувати відповідні соціальні стандарти. Щорічне збільшення видатків соціального бюджету не може вирішити проблему, тому необхідно шукати ефективні шляхи оптимізації. Оскільки соціальна сфера є невід’ємною складовою соціально-економічного розвитку будь-якої країни, вивчення цього питання в українському суспільстві в умовах забезпечення обмеженості національних ресурсів є перевагою.

Питання фінансування соціальної сфери досліджували вчені: Кириченко О.М., Зубенко В.В, Самчинська І. В., Глазко Н.Д., Бухтіяров О.С., Ковалевич Д.А., Козоріз Г.Г, Коротич О.Б., Лепетун І.О., Лібанова Е.М., Шимків С.А.

За сучасними умовами сфера соціального захисту в Україні розвивається і зазнає серйозних змін у напрямку, що відповідає європейським стандартам. Тому необхідно покращити взаємозв’язок фінансів та підвищити ефективність бюджетних видатків шляхом формування планів та прогнозів.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є дослідження існуючих механізмів фінансового забезпечення в соціальній сфері, оцінка рівня видатків на соціальний захист, доведення доцільності методів фінансування в соціальній сфері.

Відповідно до мети у роботі виокремлені такі завдання:

- дослідити теоретичні аспекти функціонування соціальної політики держави, її завдання та принципи;
- визначити принципи системи фінансового забезпечення соціальної сфери;
- аналізувати особливості фінансування соціальної сфери України;
- запропонувати методи оптимізації фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні.

Об'єктом дослідження є фінансування соціальної сфери України з обмеженими бюджетними ресурсами.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання фінансового забезпечення соціальної сфери як складової соціально-економічного розвитку країни.

Методи дослідження. Методологія дослідження на загальних і спеціальних когнітивних методах: порівняльний аналіз і синтез (для вивчення економічних концепцій і теоретичних основ соціальної політики), статистичне порівняння (для визначення фінансових ресурсів соціального захисту та соціального забезпечення в період аналізу), графічні тенденції розподілу видатків у соціальній сфері, структура та динаміка різних видів соціального забезпечення.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному:

- доведено, що саме завдяки середньостроковому бюджетному прогнозуванню підвищується рівень гарантій виконання державою своїх соціальних зобов'язань;
- визначено напрямки підвищення ефективності соціальних видатків;
- удосконалено методологічні засади оцінки ефективності бюджетних видатків у соціальній сфері.

Інформаційною базою дослідження є нормативно-правові документи з питань соціальної політики вищих органів державної влади та управління, статистичні матеріали Державної служби статистики України, Пенсійного фонду

України, Державної Казначейської служби України, Міністерства фінансів України, монографії, наукові статті.

Структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків та списку використаної літератури.

Обсяг випускної кваліфікаційної роботи становить 66 сторінок. Робота містить 1 таблицю, 5 рисунків та 2 формули. Список використаних джерел містить 60 найменувань розміщених на 6 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ

1.1. Сутність соціального забезпечення населення та його значення в забезпеченні реалізації соціальної політики держави

Наприкінці ХІХ століття бурхливий розвиток капіталістичних відносин, консолідація ринків, створення великих фінансових установ, призвели до різкого соціального та майнового розколу та загострення соціальної напруги. Держави були вимушені долучитись до підтримки малозабезпечених груп, інвалідів та людей, що втратили працездатність. У результаті в багатьох європейських країнах починають формуватися ознаки соціальної держави, а економічна доцільність розглядається як соціальні цінності. У діяльності держав починає виокремлюватися новий напрямок, соціальна політика.

Соціальна природа сучасної держави втілена в її функції, пов'язані з освітою, культурою, медичним обслуговуванням, пенсійним забезпеченням та іншими формами соціального захисту громадян. Якщо реалізація цих функцій ґрунтується на верховенстві права, захист прав людини, демократичних засадах дотримання соціальної та економічної політики, то країна набуде соціальних характеристик. Держава добробут направляє свою політику на розвиток ринкової економіки, соціальної справедливості, соціального забезпечення, соціального партнерства та солідарності. Його основним завданням є: досягнення високого рівня життя населення, захист і реалізація прав та свобод громадян, створення сучасної системи соціального забезпечення, підтримка малозабезпечених верств населення, соціальне запобігання та розв'язання конфліктів.

«Поняття соціальна держававикористовували в середині XIX ст. Один з розробників теорії соціальної держави – німецький державознавець Лорен фон Штейн. Він вважав, що завданням соціальної держави є досягнення суспільної рівності й особистої свободи, а також створення умов для піднесення бідних і слабких класів до рівня багатих і сильних. За його переконанням, держава повинна брати активну участь в економічному житті суспільства з метою перерозподілу доходів на користь працюючих громадян та зниження соціальної нерівності в суспільстві» [52, с.23-30].

Соціальне забезпечення є частиною національної політики і відповідає за добробут, розвиток і безпеку своїх громадян. Це невід’ємна частина, від якої залежить розвиток будь – якої соціальної цивілізації. В сучасних умовах вивчення сутності соціального забезпечення та його статусу в соціальній політиці має велике значення, оскільки соціальне забезпечення є засобом підтримки фінансового балансу та добробуту. Його також можна назвати механізмом держави, функцією якого є створення нормальних умов життя та задоволення важливих потреб і перспектив розвитку людства [13].

На думку В.В. Зубенко та І.В. Самчинської, «державне соціальне забезпечення – це гарантована система матеріального забезпечення громадян у грошовій або в натуральній формі після досягнення певного віку, у разі інвалідності, втрати годувальника, тимчасової непрацездатності, виховання дітей, втрати трудового заробітку та доходу і в інших випадках спеціально обумовлених законом, а також охорони здоров’я і здійснюється за рахунок спеціально створених позабюджетних фондів обов’язкового соціального страхування, які формуються за рахунок страхових внесків (єдиного соціального податку) та асигнувань з державного бюджету уповноваженими органами в порядку, встановленому законодавством)»[8, с. 184].

Поняття «соціальне забезпечення» закріплено в Конституції, яке включає право на забезпечення пільг для населення у випадку втрати працездатності,

безробіття, старості. Це право гарантується законом про загальнообов'язкове страхування, яке здійснюється за рахунок страхових внесків громадян, установ та організацій.

Соціальне забезпечення у широкому розумінні визначається як діяльність уряду спрямовану для забезпечення формування та розвитку суспільства, виявлення і нейтралізацію негативних факторів та створення умов для розвитку.

Система соціального забезпечення виконує основні функції:

1. Зменшення негативного впливу бідності шляхом короткострокової адресної допомоги бідним.
2. Створення умов для участі громадян у високооплачувальній продуктивній праці та соціальному страхуванню в працездатний період.

Метою соціального захисту є забезпечити населення необхідний рівень життя, щоб кожен мав можливість бути вільним, реалізував себе, свої здібності, забезпечивши соціальну стабільність та добробут.

Соціальне забезпечення охоплює такі складові, як соціальні послуги, соціальну допомогу, соціальне страхування, соціальну допомогу, соціальну підтримку, соціальні гарантії, загальна спрямованість полягає на забезпечення населення необхідними матеріальними благами та їх споживанні на прийнятному для сучасних умов рівні. Соціальне забезпечення є невід'ємною частиною соціальної політики держави, тому являється одним із головних показників розвитку держави.

Соціальний захист – це компенсатор ринкового ризику, його головною ознакою успішності є ступінь гармонії та єдності. За відсутності захисту, існує загроза консервативної реакції, набирають сили популістські спекуляції на соціальній незахищеності населення.

Вперше твердження «соціальна держава» з'явилося в Німеччині. За словами німецьких дослідників, соціальна держава є державою піклування про громадян, соціальне забезпечення та соціальний розподіл. Гуманістичну природу

соціальної держави, її орієнтацію на людину, що базується на пріоритеті цінностей та прав людини на гідне життя.

Соціальна політика це складова загальної політики держави, втілена в соціальних планах і різноманітних заходах, спрямованих на задоволення потреб та інтересів суспільства. У центрі уваги є створення ефективних умов життя для всіх членів суспільства, взаємовідносини між соціальними групами, забезпечення ефективної зайнятості, створення соціальної безпеки та покращення умов добробуту населення.

Соціальна політика це система законів, організаційних заходів з нагляду та контролю, що використовується державою для узгодження соціальних цілей з цілями економічного зростання.

Відповідно до сучасних вимог соціальна політика в Україні вирішує три основні завдання:

- 1) Розробляти та впроваджувати ефективні плани соціального захисту, спрямовані на забезпечення прогресу в усіх сферах суспільного життя;
- 2) Щоб сформувати правову культуру народу, необхідно насамперед подолати « правовий нігілізм » та « правовий екстремізм »;
- 3) Здійснити необхідну економічну трансформацію для забезпечення переходу до ринкової економіки, диференційованої багатоаспектної моделі виробництва та розподілу, щоб мати можливість гнучко реагувати на погіршення соціального становища окремих верств і категорій населення [24, с.25-30].

Соціальну державу слід розуміти як таку, що зосереджена на добробут всього суспільства. Водночас досягнення стану соціально орієнтованої держави потребує належного рівня населення здобутою політикою соціального захисту.

1.2 . Концептуальні підходи та моделі соціального захисту населення

Термін « соціальний захист » з'явився в США у 1935 році і вперше був поширений серед усіх західних країн, представляючи заходи для захисту будь-якого громадянина від економічної та соціальної деградації викликані безробіттям, втратою доходу чи професійним захворюванням.

Засновниками системи соціального захисту стали вчені та практики, зокрема Дж. К. Гельбрейт, Г. Мірдал, Р. Оуен, Л. Гілбрейт. У своїй роботі Дж. К. Гельбрейт окреслює шлях подолання бідності в державному секторі США шляхом трансформації економіки державних інвестицій, яка фінансує соціальні проекти. Л. Ерхар провів економічну реконструкцію в Німеччині, реалізував стратегію соціальної ринкової економіки спрямовану на збереження економічної та фінансової стабільності. Ця модель забезпечує високий рівень та високу якість життя населення, впроваджує низку заходів соціального захисту.

Відповідно до різних стандартів і систем соціального захисту країн з різним рівнем ринкової економіки, у світовій практиці загальноприйнятими є три моделі соціальної держави вченого Еспінга-Андерсена [29, с.36-40].

1) Ліберальна модель – базується на довірі громадськості до можливостей ринкового нагляду та добре розвиненої приватної системи благодійності. Формування моделі відбувається в умовах домінування приватної власності під впливом ринкових відносин та вільної трудової етики. Ця модель набула широкого розвитку в Австралії, США, Канаді, Великобританії, та Японії.

Головною умовою функціонування вільного режиму є мінімальна сила держави у ринкових відносинах та обмеженому застосуванні державного нагляду. На державний сектор припадає лише невелика частка ВВП. Тому провідну роль у соціальній сфері відіграють не державні установи, а приватні благодійні організації, створені за різними ознаками – етнічними, релігійними та

іншими причинами. Ліберальна модель передбачає державні обов'язки лише за соціальний захист найбільш уразливих груп населення, інші громадяни повинні бути самодостатніми. Тобто, в питаннях соціальних, зокрема забезпеченні свого добробуту, перевага надається не державі, а особистим зусиллям окремого громадянина.

Соціальна підтримка громадян реалізовується за рахунок розвинених систем страхування, а проблеми які виникають між підприємцями й найманими робітниками з приводу соціального захисту вирішують профспілки[45, с.294-298].

Для ліберальної моделі характерне надання адресної соціальної допомоги найбільш вразливим верствам. Держава фінансує з бюджету лише послуги, які входять до мінімального гарантійного списку, тому матеріальна допомога надається лише тоді, коли це необхідно та виправдано. Для впровадження та успішного функціонування моделі, у сфері трудових відносин необхідно створити максимальні умови для розвитку підприємницької діяльності.

Ліберальна модель відповідає основному призначенню в умовах економічної стабільності або підйому. Однак у часи кризи, економічної рецесії чи примусового скорочення виробництва, що супроводжується неминучим скороченням соціальних програм, яке призводить до погіршення становища соціальних груп, передусім жінок, молоді, людей похилого віку.

Тому сутність ліберальної політики полягає у зниженні ролі держави у вирішенні соціальних проблем громадян, та наданні якомога більшої свободи для самостійного розв'язання різного роду проблем.

2) Континентально-європейська (консервативна) модель – реалізована в соціально-орієнтованих країнах з ринковою економікою, зокрема в Німеччині, Австрії, Італії, Франції, Голландії, яка характеризується опорою на юридичний нагляд за системою соціального забезпечення. Консервативна модель була розроблена наприкінці 1940-х років. Християнсько-демократична партія

висунула так звані Дюссельдорфські принципи, які включають « природне право на роботу », « соціальне страхування як основу соціальної безпеки » та « соціальне страхування згідно з доведеною нуждою із суспільних фондів поза соціальним страхуванням ».

Ця модель заснована на об'єднанні зусиль у розв'язанні соціальних проблем, тобто відповідальність індивідуальних колективних підприємців змінюється на обов'язкову систему відповідальності під контролем держави. Модель припускає наявність корпоративної системи соціального захисту в рамках підприємств. Уряд використовуватиме соціальне партнерство як механізм узгодження інтересів найманих працівників і роботодавців, як інструмент регулювання класової боротьби з підвищенням рівня соціального захисту зайнятого населення [48, с.163-172].

Консервативна модель є передумовою високоорганізованого суспільства, а також є результатом політичної прихильності суспільства до добробуту. Корпоративний тип поєднує в собі різні характеристики: є чітке розшарування за доходами (особливо у Франції) та соціального статусу. Бюджетні відрахування на соціальну діяльність приблизно дорівнюють страхом внескам працівників і роботодавців, основний канал перерозподілу знаходиться або в руках держави, або під її контролем. При цьому держава намагається надати пільговий режим системи страхового захисту. Таким чином , розмір соціальної допомоги прямо пропорційний розміру трудового доходу та страхових внесків. Проте в період економічних потрясінь витрати на соціальні прояви значно зменшилися.

Відмінною рисою континентально-європейської моделі є « автономність » страхових компаній, які керуються власниками бізнесу спільно з профспілками, які представляють інтереси працівників. Розмір гарантованої допомоги на випадок безробіття залежить від стажу та строків тривалості страхових внесків, їх розміру та віку працівника.

3) Скандинавська (або соціально-демократична) модель – провідну роль у

соціальному захисті населення відводиться державі, а громадянам надається базова підтримка із державного та місцевих бюджетів, які формуються за рахунок оподаткування. На відмінно від ліберальної моделі, де кожен сам дбає про власний добробут і безпеку, ця модель соціальної політики базується на концепції « солідарності », у якій соціальний захист розглядається як справа всього суспільства, а не окремо взятого населення. Скандинавська модель була введена в практичне використання в країнах Швеції, Норвегії, Фінляндії, Данії, Швейцарії.

Соціально-демократична модель ґрунтується на таких принципах соціального захисту: всі люди мають однакову цінність, незалежно від віку й продуктивності, суспільство не може відмовитись від « слабких » елементів і має створювати умови, щоб вони забезпечували можливості для задоволення своїх потреб. Соціальні послуги надаються на добровільних засадах, в разі браку добровільності, держава може використовувати примусові заходи. Соціальний захист має бути безперервним, комплексним і охоплювати всі сфери життя людини, має бути гнучким, доступним і здатним забезпечити соціальні умови для всіх груп населення[16, с.6-10].

Такий підхід дає змогу подолати розрив між вразливими групами та суспільством загалом, усі повинні мати рівну можливість для одержання освіти, кваліфікації і оплачуваної роботи, тобто стати самозабезпечуваним членом суспільства.

Пріоритетним завданням державної соціальної політики вважається загальна зайнятість і вирівнювання доходів населення та нівелювати розшарування суспільства за рівнем доходу. Розвинений державний економічний сектор основою для фінансування соціального сектору, який зміцнюється високим рівнем оподаткування. Основна частина цих витрат спрямовується на забезпечення соціальних потреб населення. Значну частину становлять трансфертні платежі, за яким відбувається перерозподіл національного продукту

на користь найменш забезпечених верств населення. Основною особливістю цієї моделі є універсалізація соціального захисту як гарантії для всіх громадян, наданої державою. Держава забезпечує якісний та універсальний доступ до соціальних послуг (безкоштовне медичне обслуговування, освіта).

Завдяки прогресивній системі оподаткування населення, скандинавський тип соціальної держави характеризується універсалізмом і перерозподілом доходів. Модель базується на системі соціального страхування, яка є від певних внесків працівників та роботодавців, поєднання боротьби з бідністю і підтриманням високого рівня життя всіх громадян. Економічною основою цієї моделі є ефективне виробництво, повна зайнятість, сильні роботодавці та профспілки, договірні відносини між ними які контролюються державою, високий рівень перерозподілу суспільних продуктів. Держава забезпечує реалізацію прав та заходів із соціального захисту, несе відповідальність за активну діяльність різноманітних недержавних соціальних служб. Це можливо досягти лише за умови сильного й децентралізованого управління.

У країнах, які приймають цю модель соціальної політики, оподаткування є достатньо висока, а характер оподаткування непрямий, пов'язаний з роздрібною торгівлею, товарами та послугами населення. Дохід оподатковується за прогресивним ставками податку. У зв'язку з цим під моделлю соціального захисту слід розуміти сукупність діючих у межах держави суб'єктів і об'єктів соціального захисту, які здійснюють спільну діяльність за рахунок суспільних і особистих ресурсів з метою збереження або відновлення для суспільства рівня соціальної адаптації в соціум, які знаходяться під впливом соціальних ризиків.

1. 3. Нормативно-правове регулювання фінансування соціального забезпечення населення в Україні

Конституція України є базовим законодавчим актом, в якому визначено основні політико-правові засади регулювання соціального забезпечення населення. Основний Закон держави закріплює на законодавчому рівні важливу роль соціальної культури та розвитку суспільства. Соціальний розвиток як ключовий складник держави вважався одним із пріоритетних. Процес формування соціальних стандартів та створення системи соціальних гарантій та нормативів розпочався в державі із прийняттям Закону України “ Про прожитковий мінімум” та Закону України “ Про державні соціальні стандарти та соціальні гарантії”.

Нормативно-правову базу з питань соціального розвитку в Україні можна поділити на складники:

- Конституція України;
- Нормативно-правові акти у сфері соціального захисту населення:
- Кодекс законів про працю України;
- Закон України «Про зайнятість населення»;
- Закон України «Про біженців»;
- Закон України «Про іміграцію»;
- Закон України «Про прожитковий мінімум»;
- Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»;
- Закон України «Про ратифікацію угоди про позику між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку». (Проект удосконалення системи соціальної допомоги)

– Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Нормативно-правова база з питань соціального захисту є головним елементом системи його фінансування. Вона забезпечує єдність норм, нормативів, підходів і засад, а також визначає функціонування як усієї системи соціального захисту, так і окремих її складових [18, с.336].

Можна виділити такі форми соціального захисту:

1. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (фінансування забезпечується державою і Пенсійним фондом України).

Це система матеріального забезпечення непрацездатних громадян шляхом надання пенсій, та інших видів виплат передбачених законодавством.

2. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Це система виплат та надання послуг робітникам підприємств і членам їх сімей у період соціального трудових відносин.

3. Соціальний захист за рахунок прямих асигнувань із Державного бюджету. Ця форма має цільовий характер, призначена для виплати державних пенсій військовослужбовцям, науковим працівникам, журналістам, суддям, ветеранам війни. За рахунок асигнувань виплачуються допомоги багатодітним сім'ям, надається медичне обслуговування, професійне навчання та забезпечення роботою людей з обмеженими можливостями.

4. Захист непрацездатних громадян у державних, комунальних закладах соціального призначення. Це самостійна форма соціального захисту за рахунок прямого фінансування з державного бюджету. Цю форму регламентує положення Міністерства праці та соціальної політики України «Про затвердження типових положень про будинки-інтернати (пансіонати) для громадян похилого віку, інвалідів і дітей»

5. Адресна соціально допомога малозабезпеченим сім'ям, непрацездатним громадянам фінансується за рахунок державного і місцевого бюджету.

Сьогодні форма надання соціальної допомоги є однією з пріоритетних у рамках реформування системи соціального захисту населення України. Прийнято ряд нормативних актів про умови і порядок надання адресної допомоги малозабезпеченим сім'ям, зокрема Положення Кабінету Міністрів України « Про запровадження адресної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям ».

6. Недержавне пенсійне забезпечення громадян за договорами із пенсійними фондами (фінансується з недержавних пенсійних фондів). Це система виплат пенсій за рахунок добровільних страхових внесків громадян у недержавні пенсійні фонди. Такі фонди можуть утворюватися роботодавцями або приватними особами для паралельного недержавного пенсійного забезпечення робітників при виході їх на пенсію. Важливим нормативним актом у цій галузі є Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення»

7. Благодійна допомога непрацездатним громадянам за рахунок коштів громадських об'єднань і фондів. Ця форма соціального захисту надає допомогу громадянам з найменшою соціальною захищеністю (хворі, люди похилого віку, діти) у критичних економічних умовах. Фонд України із соціального захисту інвалідів діє відповідно Закону України « Основи соціального захисту інвалідів в Україні». Благодійна діяльність регулюється Законом України «Про благодійну діяльність»[15, с.6-10].

Система соціального захисту поділяється на рівні:

- 1) Державний, відповідає за перерозподіл всього суспільства, представлений: соціальним забезпеченням, соціальним страхуванням, гарантованим розміром заробітної плати, пільговим оподаткуванням;
- 2) Регіональний, перерозподіл доходів відбувається у межах області;
- 3) Місцевий, перерозподіл здійснюється в індивідуальному порядку, згідно потребам окремих фізичних осіб;
- 4) Розподіл продукту суспільної праці для членів сім'ї.

Законодавчу базу соціального захисту можна розділити на категорії:

- 1) Міжнародні нормативно правові акти;
- 2) Закони, які визначають сутність та види соціального захисту;
- 3) Нормативно - правова база України.

Державна політика у сфері соціального забезпечення визначають: 58 законів, 30 законодавчих актів та 120 підзаконних акти.

Загальноприйняті вимоги в соціальній політиці передбачають: розробку та реалізацію програм соціального забезпечення населення та формуванню правової культури держави.

Тенденції в регуляторному полі змінюють очікування та призводять до зміни національної структури через зростання нових вимог громадян, що у своїй потребі в структурі поля змінюється цілісність динамічної підсистеми суспільства, в якому реалізуються соціальні функції. Механізм державного управління у сфері соціального розвитку на реалізацію прав людини суспільства та громадян.

В Україні кошти які виділяються на соціальний захист населення залежать від спроможності держави, які в свою чергу залежать від валового внутрішнього продукту та багатьох науково обгрунтованих фондів споживання. Лише завдяки змінам нормативів зростання ВВП можна збільшити видатки на соціальне забезпечення.

«Людський потенціал є найвищою соціальною цінністю, а його розвиток – пріоритетною складовою частиною нормативного забезпечення. Таке бачення значущості людини як громадянина в перспективах держави і світу потребує формування нових пріоритетів розвитку економіки України, надання їй соціальної спрямованості, формування в бізнесовому секторі соціальної свідомості і правової відповідальності»[17, с.451].

Висновок до розділу 1

Узагальнено теоретичні засади функціонування системи соціального забезпечення, що дозволило визначити « соціальне забезпечення » як соціально-економічну систему, яка охоплює сукупність відносин між суспільством і соціально вразливими верствами населення, які через незалежні від них причини не мають достатніх для самозабезпечення доходів.

Дослідження нормативно-правової бази дозволило виділити елементи в системі соціального забезпечення, до яких належать соціальне страхування, соціальні гарантії, соціальні стандарти, соціальні послуги. Незважаючи на те, що вітчизняна модель соціального забезпечення населення містить законодавчо закріплений перелік соціальних стандартів та нормативів, визначену систему розподілу видатків, вона є нечіткою та суперечливою. У фінансуванні заходів соціального забезпечення ключову роль відіграють бюджетні джерела.

Виділено моделі соціального забезпечення, роль держави у вирішенні актуальних соціальних проблем, забезпечення гарантій населення в прожитковому мінімумі, пенсіях, захищеності від хвороб та безробіття.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз бюджетних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення населення

Соціальна політика є одним з найважливіших напрямів державного регулювання економіки держави спрямованої на забезпечення добробуту й усебічного розвитку населення. Метою соціальної політики є забезпечення гідного рівня життя вираженого у якості та кількості споживчих благ та послуг.

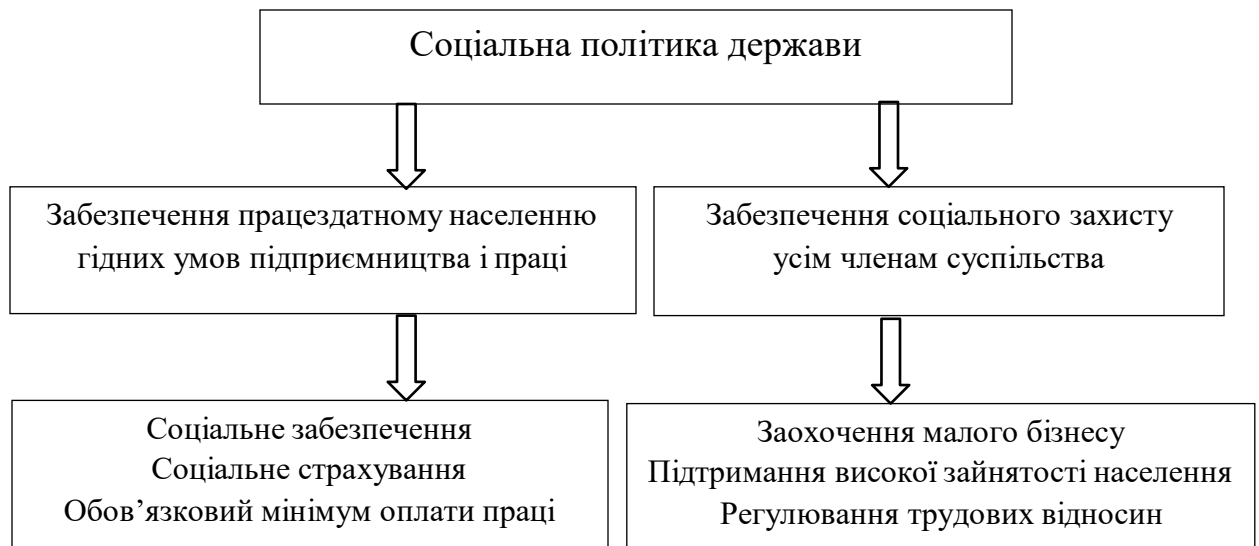

Рис. 2.1 Головні напрями соціальної політики*

*Примітка: розраховано автором за даними [60, с.50]

Витрати на соціальне забезпечення населення включають цільову підтримку малозабезпечених громадян та витрати на забезпечення рівня життя

різних груп населення. Забезпечення фінансування установ та програми соціального захисту неповнолітніх та молоді, утримання будинків-інтернатів для людей похилого віку та інвалідів, витрати пов'язані з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи, інші витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення населення.

Законодавством України передбачається соціальний захист понад двадцяти різних видів допомоги та пільг. До них належать такі групи населення:

- ветерани праці та громадяни похилого віку;
- військовослужбовці;
- матері з дітьми;
- інваліди з дитинства і діти-інваліди;
- діти, які перебувають під опікою чи піклуванням;
- громадяни, що постраждали від Чорнобильської катастрофи;
- учасники бойових дій та ветерани Великої Вітчизняної війни;
- сім'ї з незначними доходами;
- молоді сім'ї.

Цільові позабюджетні соціальні фонди, які включають пенсійний фонд, фонд соціального страхування. Формування відбувається за рахунок платежів фізичних та юридичних осіб, встановлених законодавством, добровільних внесків, коштів державного бюджету та інших доходів спрямованих на реалізацію конституційних прав громадян на соціальне забезпечення, страхування та охорону здоров'я. Позабюджетні цільові фонди доповнюють державний бюджет, але їх особливість полягає в тому, що вони мають цільове призначення.

Суб'єктами господарювання розробляються програми соціального забезпечення та фінансуються заходи, які дають змогу забезпечити матеріальні та духовні потреби працівників. Також фінансування здійснюється за рахунок неприбуткових організацій, зокрема благодійних фондів, громадських об'єднань.

Такий вид організацій є формою фінансових відносин яка характеризується добровільністю надходження коштів, насамперед для фінансування соціально вразливих верств населення (інваліди, діти-сироти, громадяни пенсійного віку). Форма здійснення діяльності некомерційними організаціями може бути різною : від надання благодійної допомоги в одноразовій формі, чи систематичної матеріальної підтримки.

В Україні некомерційні організації на стадії розвитку, та ще не набули такої популярності, як у країнах ЄС. Проте держава заохочує благодійну діяльність шляхом надання пільг на сплату податків, митних платежів, звільнення від сплати за користування державним майном, різного роду субсидії.

Видатки на соціальний захист економісти класифікують за певними ознаками:

- за джерелом фінансування на соціальне забезпечення поділяються на видатки загальнодержавного бюджету та видатки всіх бюджетів. Видатки на соціальне забезпечення населення, такі як державна допомога сім'ям з дітьми, державна допомога дітям – інвалідам, допомога на житлові субсидії, фінансуються за рахунок асигнування з державного бюджету у вигляді субвенції місцевим бюджетам [44, с.318].

- забезпечення соціального захисту окремих груп населення за рахунок загальнодержавних програм. До загальнодержавних належать всі види програм допомоги та компенсації, утримання установ та організацій соціального захисту населення, її діяльність регулюється чинним законодавством та нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України. До них належать витрати, фінансування яких передбачається Законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства і дітям-інвалідам», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», «Про органи і служби у справах неповнолітніх». Запровадження місцевих програм соціального захисту населення відбувається на основі рішень

органів місцевого самоврядування. Їх фінансування проводиться за рахунок коштів місцевих бюджетів.

- за метою використання видатки на соціальний захист населення економісти поділяють на такі групи:

а) видатки на соціальний захист у зв'язку з малозабезпеченістю.

До них належать допомоги малозабезпеченим сім'ям з дітьми, державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям тощо;

б) видатки на використання, включаючи компенсацію за втрачений прибуток. Вони включають витрати на виплату допомоги по вагітності і пологах, допомоги по догляду за дитиною-інвалідом та допомоги по догляду за дитиною до 3-х років. Сюди входить індексація грошових доходів громадян;

в) відшкодування шкоди, зумовлене втратою здоров'я або майна, до яких належать виплати реабілітованим громадянам відповідно до Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні»;

г) витрати на забезпечення соціального захисту населення за цільовим призначенням за рахунок сприяння в організаційному облаштуванні або облаштування тимчасових об'єктів та надання пільг окремим категоріям населення. Наприклад витрати на надання притулку для неповнолітніх та тимчасового притулку для біженців, а також витрати на надання пільг окремим категоріям громадян;

- відшкодування на соціальний захист населення може оплачуватись як у грошовій формі, так і в натуральній формі. Крім того, грошові виплати на соціальний захист можуть виплачуватись в готівкових та безготівкових формах. Єдина форма безготівкового розрахунку – житлова субсидія. Виплати у натуральній формі застосовуються при реалізації місцевих програм соціального захисту населення [22, с.96-102].

Фінансування соціального забезпечення населення здійснюється за рахунок державного бюджету шляхом:

1. Передбачення видатків на соціальне забезпечення;
2. Перерахування міжбюджетних трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам у вигляді дотацій та субвенцій.

Якщо взяти сукупність джерел фінансування всього соціального забезпечення, можна визначити деякі загальні характеристики:

а) Цільовий характер джерел фінансування соціального забезпечення є необхідним використанням коштів для заданого призначення;

б) Плановість. За формою джерела фінансування соціального забезпечення є планами органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, які характеризуються певним порядком складання, затвердження і виконання.

в) Правове регулювання. Законодавчі вимоги щодо формування та використання фондів здійснюється на основі чинного законодавства, передбачений правовий механізм та складові елементи для фінансування соціального забезпечення населення України.

Характеризуючи структуру загальних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні за 2017-2020 рр. майже 2/3 всіх видатків системи соціального захисту спрямовується на осіб пенсійного віку.

Проаналізувавши таблицю 2.1 можна зробити висновок, зростання видатків на соціальне забезпечення пенсіонерів спостерігається на протязі кожного року. Видатки на соціальний захист ветеранів війни і праці займають незначну частку близько 1,4 – 1,6 млрд. грн. Причиною стрімкого збільшення видатків на соціальний захист інших категорій населення є надання пільг та субсидій на придбання твердого та рідкого палива, скрапленого газу, на оплату житлово-комунальних послуг [4].

Таблиця 2.1

Аналіз видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення з державного бюджету у 2017 – 2020 рр., млрд. грн.*

Видатки	Роки			
	2017	2018	2019	2020
Соціальний захист на випадок непрацездатності	2,1	1,7	2,7	2,5
Соціальний захист пенсіонерів	133,5	150	182	202,3
Соціальний захист ветеранів війни та праці	1,5	1,4	1,4	1,6
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	0,06	0,07	0,14	0,07
Допомога у вирішенні житлового питання	1,6	3,8	25,5	38,6
Соціальний захист інших категорій населення	5,6	6,2	6,2	70
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту	0,02	0,03	0,03	0,02

*Примітка: розраховано автором за даними [34;33]

В Україні у видатках на соціальну сферу видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення завжди займали провідне місце, а державний бюджет завжди був одним із основних джерел фінансування системи соціальної сфери. Аналіз структури видатків на соціальне забезпечення дозволить оцінити темпи зростання протягом 2017-2020 рр. (Рис.2.2).

У 2017 році видатки соціального спрямування державного бюджету становили 144,5 млрд. грн., та протягом досліджуваного періоду мали тенденцію до зростання.

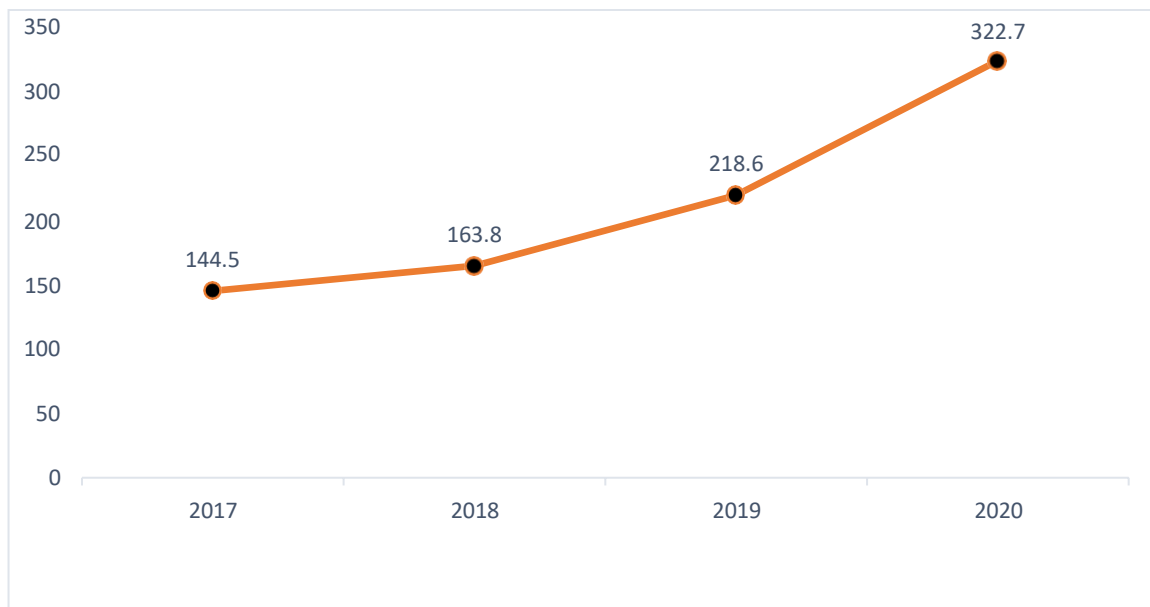

Рис . 2.2 Структура витратків на соціальне забезпечення у 2017 - 2020 рр.
млрд. грн. *

*Примітка: розраховано автором за даними [34; 35]

Пенсійне забезпечення України є важливою складовою національної системи соціального забезпечення. Основним фінансовим механізмом реалізації державного пенсійного регулювання є Пенсійний Фонд (ПФУ). Діяльність Пенсійного Фонду України спрямовується на координується Кабінетом Міністрів України. Аналізуючи структуру витратків державного бюджету основною частиною витратків на соціальний захист є виплата пенсій за віком. Мінімальна пенсія виступає державною соціальною гарантією, її мінімальний розмір по Україні на 1 перше січня 2020 року 1769 грн.

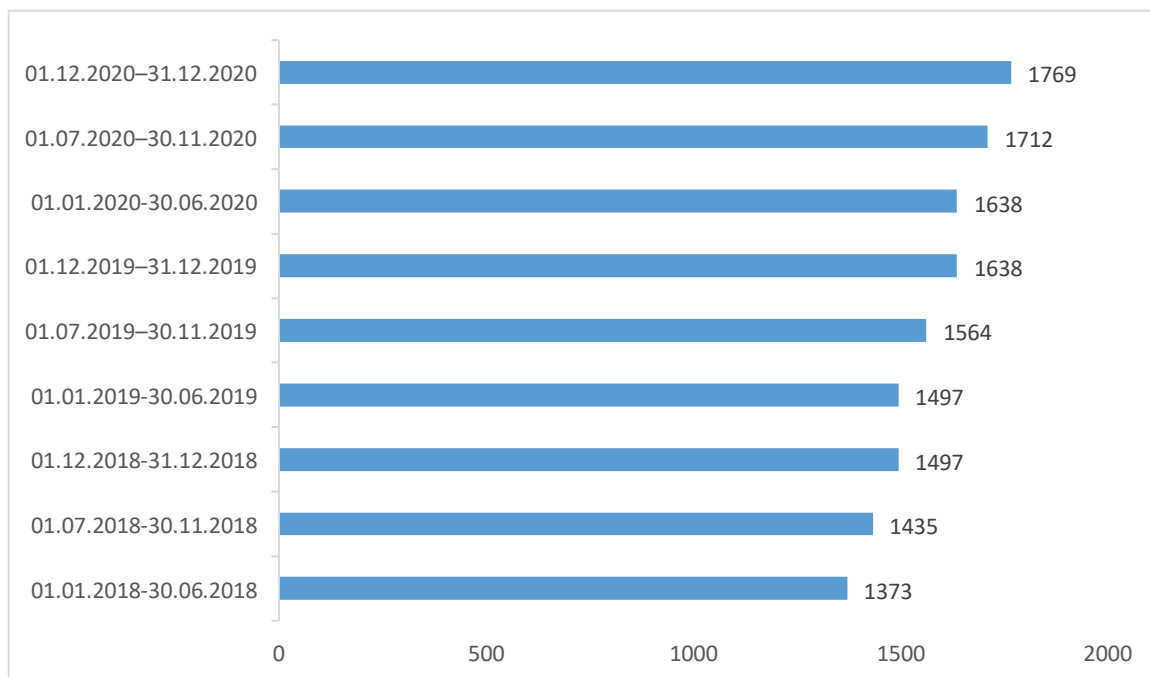

Рис. 2.3. Мінімальний розмір пенсії за віком, грн.*

*Примітка: розраховано автором за даними [35; 43]

Сучасний рівень пенсійного забезпечення в нашій країні не забезпечує достатнього рівня життя громадян пенсійного віку, також розмір пенсій є недостатнім для компенсації доходу, яке населення втрачає зі старістю.

Фінансова підтримка молодіжних програм і заходів залежить виключно від державного та місцевого бюджету. Переважна більшість видатків спрямовується на реалізацію соціальної політики та покращення соціального статусу молоді, жінок та дітей. У місцевому бюджеті більше третини коштів спрямовується на проекти та заходи для молоді, утримання закладів та розвитку центрів соціального обслуговування молоді та мережі молодіжних клубів.

Витрати на утримання будинків для людей похилого віку та інвалідів несе місцевий бюджет. У цих закладах люди похилого віку перебувають на повному забезпеченні – харчування, одягта інші предмети першої необхідності. Вони

також отримують частину призначеної їм пенсії(25 відсотків , але не менше 20 відсотків від мінімальної пенсії за віком).

Видатки на ліквідацію наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення фінансуються за рахунок асигнувань з державного бюджету. Вони включають витрати на комплексне медико-санаторне забезпечення потерпілого населення, його радіологічний захист та екологічне оздоровлення території, що зазнала радіоактивного забруднення.

Провідне місце в економічній системі держави займає місцевий бюджет, саме вони є основною економікою розвитку адміністративно-територіальних формувань. Місцеві бюджети впливають на соціально-економічний розвиток країни, адже за їх допомогою здійснюється перерозподіл фінансових ресурсів і проводиться фінансування державних видатків. За рахунок місцевих бюджетів проводяться виплати на охорону здоров'я, освіту , соціальне забезпечення сім'ям з дітьми, ветеранам війни , фінансуються молодіжні програми. Видатки місцевих бюджетів пов'язані з інтересами населення, які безпосередньо впливають на добробут. Останніми роками спостерігається тенденція до зростання частки місцевих бюджетів у фінансуванні соціальних послуг населення (Рис.2.4).

Частка видатків місцевих бюджетів зросла з 55% до 58% у 2019 році, а частка державного бюджету зменшилась з 45% до 42%.

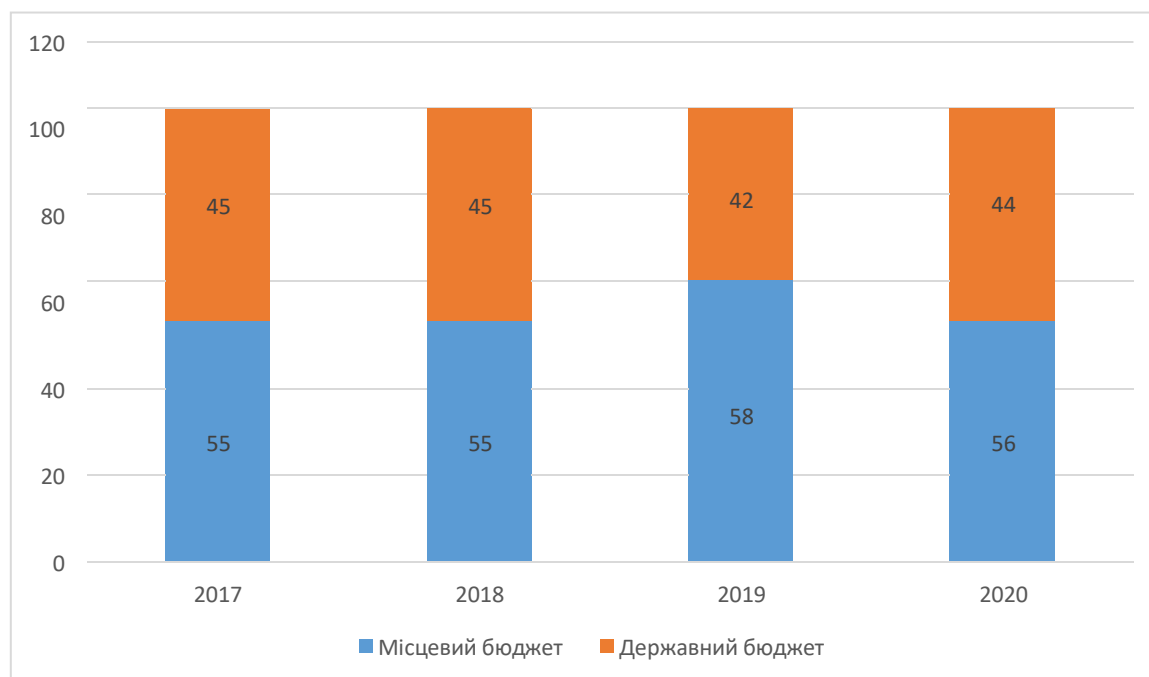

Рис. 2.4. Видатки бюджетів на соціальні послуги*

*Примітка: розраховано автором за даними [35;33]

Пандемія коронавірусу (COVID – 19) та її обмеження також є проблематичними в наш час. У багатьох суспільствах це призвело до кризи в соціальній сфері. Пандемія торкнулась вразливих верств населення, особливо інвалідів. У цьому контексті проблеми в системі соціального захисту України, що робить пандемію та її результати особливо очевидними. Основне занепокоєння системи соціального захисту, яка пов'язана з наданням негрошових форм допомоги, а саме медсестринських послуг. За кілька місяців до початку карантину набув чинності новий Закон України № 2671 – VIII «Соціальні послуги», який містить нововведення. Нова редакція закону має на меті створити умови для формування та розвитку ринку соціальних послуг, підприємства відокремлять від попередньої мережі центральних установ, забезпечивши вільну конкуренцію суб'єктам державної, комунальної та недержавної форми власності.

Це може призвести до підвищення якості послуг та має на меті підвищення використання державних коштів на соціальне забезпечення.

Новий механізм фінансування має на меті компенсувати вартість послуг тим закладам, де громадян їх отримав. У випадку з соціальними послугами замовником виступають органи місцевої влади. Саме вони повинні оцінити потреби населення у соціальних послугах та формувати пріоритети соціального замовлення. Після цього замовнику потрібно організувати відкритий конкурс для обрання кращого надавача соціальних послуг аналізуючи співвідношення ціни та якості для отримувача цих послуг. Закон №2671 – VIII (ст.16) встановлює низку нових класифікацій соціальних послуг, а саме: за спрямуванням, типом, місцем надання, строком дії [50].

За спрямуванням виділяються послуги соціальної профілактики («запобігання виникнення складних життєвих обставин»), підтримки («сприяння подоланню особою чи її сім'єю таких обставин») та обслуговування — власне, послуги з мінімізації наслідків складних життєвих обставин для людини та підтримки її життєдіяльності.

Послуги з догляду, на яких ми найбільше концентруємо свою увагу у цьому документі, потрапляють до останньої категорії, а за типом — до так званих комплексних соціальних послуг, що «передбачають узгоджені дії фахівчинь із надання постійної або систематичної комплексної допомоги».

Послуги з догляду вдома належать до «базових» соціальних послуг — ще однієї новації, яку приніс Закон № 2671-VIII. По суті, в ній йдеться про запровадження певного мінімального набору соціальних послуг, які людина повинна мати можливість отримати або вдома, або максимально наближено до місця свого проживання.

Реалізацію цього права, згідно з законом, повинні забезпечувати виконавчі органи місцевого самоврядування, зокрема органи ОТГ.

Соціальні послуги, зокрема догляд на дому, найчастіше отримують найбільш вразливі групи людей. Закон № 2671 – VIII визначає вразливість як ризик потрапити у складні життєві ситуації. На це може вплинути безробіття, хвороба, інвалідність, вік, бездомність, низький рівень доходів, домашнє насильство, втрата соціальних контактів. Окрім допомоги у самообслуговуванні, залежно від потреб особи, догляд на дому також може включати психологічну підтримку, допомога в оплаті рахунків, навчання з використання реабілітаційних засобів, допомога в веденні домашнього господарства та обробленні присадибних ділянок.

Соціальні працівники фактично беруть участь у наданні соціальних послуг. Закон вимагає, щоб оплата праці цих працівників забезпечувала їх матеріально-побутові умови для ефективної діяльності, зміцнюючи престижність професії, допомагаючи працівникам підвищувати кваліфікацію. Середня заробітна плата в сфері соціальної допомоги та медичного обслуговування населення в Україні становить 7918 грн. У столиці ця сума трохи вище – 10 881 грн.

2.2. Соціальне страхування як форма соціального забезпечення

Соціальний захист населення є одним із першочергових завдань соціальної політики держави, та відіграє значну роль у житті громадян. В Україні право на соціальний захист закріплено в Конституції, а також у законах про соціальну допомогу населенню. На жаль, система соціального забезпечення остаточно не сформована і постійно реформується. Одним із напрямів кардинальних змін, є соціальне страхування.

Соціальна державна ґрунтується на принципах соціальної справедливості, солідарності та соціального партнерства. Стосовно соціального страхування

принципами слід вважати базові ідеї і положення щодо страхової та соціальної сфер.

Основними принципами соціального страхування:

1) Законодавче визначення умов і порядку здійснення державного соціального страхування; для осіб, які працюють на умовах трудового договору на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форм власності і відомчого підпорядкування, а також у фізичної особи-підприємця, підлягають обов'язковому державному соціальному страхуванню;

2) Обов'язкове страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору та осіб які забезпечують себе роботою самостійно;

3) Особиста відповідальність, працівники самостійно беруть на себе участь у страхуванні, розмір виплат залежить від внесків та страхового стажу;

4) Фінансування страховими фондами витрат пов'язаних з наданням соціальних послуг;

5) Принцип солідарності та субсидіювання, роботодавець, працівник і держава беруть на себе фінансову участь у страхуванні створюючи базу матеріальної допомоги на випадок ризику менш забезпеченим особам.

6) Горизонтальний перерозподіл від осіб, з якими не відбулась страхова подія, до тих в кого ця подія настала;

7) Вертикальний перерозподіл від осіб із вищим рівнем забезпеченості до осіб із нижчим рівнем.

8) Принцип загальності – страхування поширюється на тих, хто його потребує;

9) Принцип забезпечення рівня життя не нижче за прожитковий мінімум.

10) Збалансованість цілей і можливостей забезпечення громадян;

11) Еквівалентність;

12) Цільове використання коштів; кошти повинні чітко використовуватись на цілі визначені законодавством.

13) Паритетність управління; управління коштами надається право роботодавцю, громадянину та державі.

14) Принцип добровільної участі; на добровільну участь у страхуванні мають особи які не досягли 16 річного віку, іноземці та особи які працюють за межами України.

Соціальне страхування -система прав, обов'язків та гарантій, що забезпечує соціальний захист , включаючи сферу матеріального забезпечення на випадок хвороб, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття, а також у старості та у випадках передбачені законом, за рахунок грошових фондів, які формуються шляхом сплати страхових внесків або за рахунок бюджетних джерел.Українська система соціального страхування включає систему накопичувального соціального страхування на основі внесків.

Тобто, загальнообов'язкове державне соціальне страхування здійснюється позабюджетними страховими фондами, які є страховиками з окремих видів соціального страхування. Вони беруть на себе зобов'язання формувати доходи і надавати застрахованим особам матеріальне забезпечення та соціальні послуги у зв'язку з настанням страхових випадків [12, с.70-77].

З 2016 року, незалежно від професійних ризиків, ставка єдиного соціального внеску знижена до єдиної ставки 22%. Така сама ставка податку застосовується до самозайнятих осіб та приватних підприємців. Розподіл від єдиного соціального внеску до Пенсійного фонду скоротився з 88% до 79%, тоді як розподіл надходжень до інших трьох збільшився : Фонд соціального страхування по безробіттю – з 3% до 7%, від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань – з 3,5% до 6,5%. Фонди тимчасової непрацездатності – з 4,6% до 7,7%.

Структура системи пенсійного забезпечення в Україні:

а) солідарну систему державного пенсійного страхування

Досягнувши пенсійного віку громадянин звертається до Пенсійного фонду за призначенням пенсії, після чого вступають страхові принципи роботи системи.

Ключові елементи системи:

- 1) Застрахована особа;
- 2) Сплата внесків
- 3) Фонд внесків, із якого здійснюються виплати
- 4) Страховий випадок (набуття особою пенсійного віку)

Після перевірки виконання умов пенсійної програми, починається розрахунок розміру пенсії:

$$\text{Розмір пенсії} = C_z \times \text{ІКЗ} \times K_c \quad (2.1)$$

де,

C_z – розмір середньої заробітної плати;

ІКЗ – індивідуальний коефіцієнт заробітної плати;

K_c – коефіцієнт страхового стажу.

Результатом цієї формули є розмір щомісячної пенсійної виплати. Пенсійні виплати щороку автоматично індексуються, щоб забезпечити їх відповідність з поточними економічними змінами. Цей процес базується на сумі двох основних показників – зростання інфляції на 50% та зростання заробітної плати на 50% протягом року [7, с.127-130].

Принцип дії солідарної системи: фінансові ресурси акумулюються і призначаються в режимі реального часу, усі потоки регулюються державними інституціями. Така система не вимагає великих витрат на адміністрування, достатньо відкрита, прозора й підконтрольна.

Джерела формування коштів Пенсійного фонду:

1. Надходження від сплати єдиного соціального внеску;
2. Кошти державного бюджету та цільових фондів України;

3. Благодійні внески;

4. Добровільні внески.

б) накопичувальну систему державного пенсійного страхування

Накопичувальна система пенсійного забезпечення ґрунтується на обов'язковому страхуванні на принципах розподілу та накопичення. Суть системи, частина обов'язкових внесків пенсійної системи має бути накопичена в ощадному фонді та обліковуватись на пенсійних рахунках громадян, які сплатили внески. Ці кошти будуть вкладені в економіку України для отримання інвестиційного доходу.

Накопичувальна система передбачає обов'язкову участь громадян віком від 18 до 35 років, а добровільну участь осіб старших 35 років. Кошти, які накопичуватимуться на пенсійних рахунках будуть власністю громадян. Кожен громадянин може користуватися ними за досягненням пенсійного віку або в умовах передбачених законом. Ставка внесків буде збільшуватись поступово на 1% щорічно починаючи з 2% до 7% при цьому буде здійснений перерозподіл пенсійних внесків між роботодавцем і застрахованою особою [10, с.158-163].

Істотною перевагою цієї системи є успадкування накопичених пенсійних заощаджень і використання їх, усієї або частини до настання пенсійного віку, на випадок необхідності оплати навчання дітей чи купівля нерухомості. Також однією з переваг є те, що для захисту пенсійних активів допуск буде лише у тих недержавних пенсійних фондів, які відповідають критеріям визначених законодавством.

Система соціального забезпечення включає такі організаційно-правові форми:

а) соціальне страхування за рахунок обов'язкових страхових внесків до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування;

б) соціальна допомога непрацездатних груп населення:

в) державне забезпечення окремих категорій громадян за рахунок державного бюджету.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування – це комплекс економічних, організаційно-правових заходів, сформованих і гарантованих державою з метою компенсації або мінімізації наслідків погіршення матеріального стану, у разі хвороби, втрати працездатності, за рахунок коштів страхових фондів. Концепція загальнообов'язкового соціального страхування відображає принцип єдності. Відповідно до якого кожен працівник повинен робити внесок для підтримки колег по роботі.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійного захворювання – це система економічних, правових і соціальних відносин між найманими працівниками, роботодавцями та державою щодо накопичення та розподілу коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань [39].

Завданнями страхування від нещасного випадку є:

1. Проведення лікувально-профілактичних заходів для усунення шкідливих і небезпечних виробничих факторів, запобіганню нещасним випадкам на виробництві які несуть загрозу здоров'я працівника.

2. Відновлення здоров'я та працездатності потерпілих на виробництві від нещасних випадків.

3. Надання соціальних послуг у зв'язку з ушкодженням здоров'я, а у разі смерті здійснення страхових виплат членам сім'ї.

У разі настання страхового випадку Фонд соціального страхування зобов'язаний:

а) сприяти створенню умов для своєчасного надання кваліфікованої першої невідкладної допомоги потерпілому;

б) організувати цілеспрямоване та ефективне лікування у лікувальних закладах;

в) організувати поховання померлого, відшкодувати вартість ритуальних послуг [59, с.42-44].

Безробіття як соціально-економічне явище притаманне ринковій економіці і є одним із негативних наслідків ринкової природи. Виникнення безробіттю зумовлено дією закону попиту і пропозиції, коли порушується рівновага на ринку праці, пропозиція робочої сили перевищує попит. Страхування на випадок безробіття не лише захищає працівників, а й служить механізмом державних інвестицій, його переваги повертаються у вигляді підвищення якості життя, соціальної стабільності, формування стимулів до роботи, освіти та навчання.

Відповідно до Закону України « Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» право на матеріальне забезпечення по безробіттю та на соціальне обслуговування громадян, мають особи які закінчили професійно – технічні та вищі навчальні заклади, звільненні зі строкової служби та зареєстровані як безробітні в центрі зайнятості, та їм потрібна допомога у працевлаштуванні на першому місці роботи.

У сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття існують такі види матеріального забезпечення:

- допомога по безробіттю;
- професійна підготовка або перепідготовка безробітних громадян;
- сприяння зайнятості внутрішньопереміщених осіб;
- інформаційні та консультаційні послуги.

Контроль є важливою функцією держави. У сфері соціального страхування він забезпечує умови нормального її функціонування. Державний контроль у сфері соціального страхування за дотриманням законодавства здійснюється на засадах гласності, відкритості та прозорості органами державної влади та

органами місцевого самоврядування із залученням громадських організацій і незалежних експертів.

Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (ст. 53) метою державного контролю у сфері соціального страхування є:

- 1) забезпечення ведення достовірної звітності щодо надходження та використання коштів фонду;
- 2) забезпечення виконання статутних зобов'язань;
- 3) проведення єдиної державної політики у цій сфері;
- 4) забезпечення реалізації прав громадян;
- 5) створення умов для ефективного функціонування та розвитку системи пенсійного страхування;
- 6) адаптація системи загальнообов'язкового страхування до міжнародних стандартів.

З метою дотримання державних соціальних гарантій, забезпечення та оцінки ефективності соціальної політики її впливу на рівень та якість життя здійснюється державний моніторинг. Моніторинг – це комплексна державна система безперервного спостереження за фактичним станом справ у сфері соціального страхування. Його завданням є постійний моніторинг ситуації у сфері соціального страхування, для запобігання негативним тенденціям, які можуть спричинити соціальну напруженість та короткостроковий прогноз змін у сфері страхування.

В Україні створена комплексна система безперервного моніторингу соціального страхування на основі єдиної системи показників, форм і методів дослідження, а також єдиної системи, яка об'єднує інформаційний потік різних виконавчих установ, галузей і підприємств для забезпечення ефективної.

Сучасні умови українських підприємств репутація яких залежить не тільки за рахунок успішної комерційної діяльності та якості продукції, а також від діяльності вирішення проблем у регіонах яких вони працюють.

Тому суб'єкти господарювання все частіше практикують концепції «корпоративного громадянства», згідно з яких, організація повинна сплачувати встановлені податки відповідно до чинного законодавства та дотримуватися загальноприйнятих прав, про охорону навколишнього середовища. Суб'єкти господарювання мають додаткові обов'язки для розвитку регіональної соціальної інфраструктури, спільного впровадження з органами місцевого самоврядування.

Тому корпоративна соціальна політика має як внутрішнє, так і зовнішнє середовище. У внутрішньому середовищі функціонує соціальна організація трудової діяльності робітників, а у зовнішньому – це насамперед задоволення суспільних потреб населення у товарах та послугах, та взаємодія з місцевими та регіональними органами у соціальному розвитку, участь у виконанні регіональних соціальних планів. Це являється протиріччям між підприємство і місцевим розвитком: чим більше підприємство інвестує в соціальну політику регіону, тим менше воно витрачає на внутрішній розвиток [24, с.25-30].

Мета корпоративної соціальної політики це створення безпечних умов праці та відпочинку, задоволення потреб працівників, покращення здоров'я та якості життя, охорона екосистем. Головна мета соціальної політики прибуткових організацій це створення гідних умов праці та підвищення якості трудового життя.

Соціальна політика підприємства повинна бути заснована на принципах: матеріальні та нематеріальні потреби працівників; доступність та відкритість витрат підприємства; економічна доцільність з точки зору витрат і результатів; врахування зростаючих життєвих стандартів і системи цінностей суспільства. Одним із важливих питань формування ефективної соціальної політики є вдосконалення механізму соціальних витрат на підприємстві. Через нестабільні

фінансові умови суб'єктів господарювання соціальна сфера не може утримуватись за рахунок цих коштів. З іншого боку, заробітна плата багатьох організацій припинила виконувати свої функції, не забезпечуючи відтворення робочої сили і не регулюючи попиту, а низький рівень заробітної плати не забезпечує конкурентних переваг на ринку. Крім того, у процесі реформування економічної маркетизації була зруйнована соціальна інфраструктура, також бракує відповідних інститутів і достатніх елементів економічних та ринкових відносин форм соціального захисту. Безсумнівно зарплата є основною частиною вирішення соціальних проблем, але існують ефективніші підходи соціального захисту працівників. Можливість задоволення соціальних груп залежить від обсягів та ефективної діяльності кожного підприємства, яке впливає на обсяги податків, платежів, розмір прибутку який може бути спрямований на реалізацію соціальних потреб. Соціальна політика підприємства є частиною соціальної політики в державі.

Одним із факторів, що обмежують соціальний розвиток підприємств, є підвищення ефективності робочої сили, вплив економічної глобалізації та незрілість українського соціального партнерства. Використання різноманітних засобів їх поєднання, допоможе вирішити соціальну проблему в державі. Одним із цих засобів вважається фінансова допомога, якою намагаються покращити всі негаразди. Безперечно цей інструмент необхідний, але ефективність соціальної політики залишиться низькою, якщо не розглядати можливості використання інших інструментів. Часто надання безготівкової допомоги виявляється більш ефективним методом, прикладом такої допомоги є житлові субсидії, часткове зменшення вартості товарів та послуг.

На сьогодні в Україні розвиваються різні види недержавного соціального страхування:

- страхування від нещасних випадків,
- приватне медичне страхування,

- недержавне пенсійне забезпечення.

Страховання від нещасних випадків, включене в соціальний пакет підприємства, не лише суттєво підвищує лояльність колективу співробітників, а й позитивно впливає на ділову репутацію роботодавця серед партнерів з бізнесу. Договір колективного страхування сприяє успішному вирішенню соціальних питань, зокрема шляхом покриття компенсаційних виплат постраждалим внаслідок нещасного випадку на виробництві.

Страховання від нещасних випадків може бути колективним та індивідуальним. Страхувальниками за даним видом страхування можуть бути як юридичні особироботодавці, так і дієздатні громадяни.

До основних ризиків, які можуть бути внесені в договір страхування від нещасних випадків:

- тимчасова втрата працездатності або ушкодження застрахованої особи внаслідок нещасного випадку;

- постійну втрату працездатності застрахованої особи (встановлення їй I, II або III групи інвалідності) внаслідок нещасного випадку;

- смерть застрахованої особи внаслідок нещасного випадку.

Страхові компанії можуть розширити список. Страхові виплати здійснюються виходячи з хвороб, інвалідності чи втрати працездатності. Розмір залежить від ступеня втрати працездатності чи тривалості лікування.

Наступним видом недержавного соціального страхування, є медичне страхування. Даний вид добровільного особового страхування забезпечує можливість повного або часткового покриття витрат застрахованих осіб на оплату медичних послуг та профілактичних заходів згідно з умовами укладеного договору та правилами страхування. Отже, об'єктом медичного страхування виступають майнові інтереси громадян, пов'язані з витратами на одержання медичної допомоги.

В Україні все більше страхових компаній надають послуги медичного страхування, особливо за видами програм: стаціонарна чи амбулаторна допомога, невідкладна і швидка допомога та стоматологічна допомога. Страхувальником може бути як фізична особа, так і підприємство, установа яка представляє інтереси своїх працівників. Крім страхових компаній та страхувальників третім суб'єктом добровільного медичного страхування є медичні заклади, з якими страхові компанії укладають договори про надання допомоги страхувальникам [48, с.163-172].

За заявою страхувальника укладається договір медичного страхування, який засвідчується страховим полісом для визначення: кількість застрахованих осіб, об'єкт страхування, обсяг страхової відповідальності, тарифні ставки, порядок оплати, страхові внески, строк дії договору та суму страхування. З урахуванням віку, професії, стану здоров'я страхувальника та інших факторів які впливають на вірогідність захворювання, встановлюється розмір страхових внесків.

Розширення можливостей та поліпшення умов надання профілактичної, лікувально-діагностичної та реабілітаційної допомоги виступають основними перевагами програм приватного медичного страхування для страхувальників.

Недержавне пенсійне забезпечення є складовою системи накопичувального пенсійного забезпечення. Функціонування третього рівня передбачає добровільну участь фізичних та юридичних осіб у формуванні приватних пенсійних накопичень з метою отримання у майбутньому додаткових пенсійних виплат [12, с.70-77].

Послуги з недержавного пенсійного забезпечення можуть надавати:

- 1) недержавні пенсійні фонди – шляхом укладення пенсійних контрактів з вкладниками;
- 2) страхові організації – шляхом укладення договорів страхування, а також на етапі отримання довічних пенсійних виплат учасниками НПФ (договори

страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду);

3) банківські установи – шляхом відкриття пенсійних депозитних рахунків для формування пенсійних заощаджень (у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом гарантування вкладів фізичних осіб).

Учасниками НПФ можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства. Основним принципом недержавної пенсійної системи є добровільна участь громадян та роботодавців. Тому головним фактором розвитку НПФ є стимулювання учасників та інвесторів. Участь у НПФ дозволяє громадянам подбати про власний добробут у майбутньому створюючи додаткові пільги.

Внески до НПФ сплачуються в розмірах та порядку, встановлених пенсійним контрактом – договором, що укладається від імені фонду його адміністратором з вкладником фонду, відповідно до якого здійснюється недержавне пенсійне забезпечення учасників.

Пенсійна виплата – грошова виплата, яка виплачується учасникам НПФ або їх спадкоємцям за рахунок накопичених коштів у недержавному пенсійному фонді на персональному пенсійному рахунку за встановленим законодавством.

Висновок до розділу 2

Соціальна сфера посідає вагоме місце серед усіх життєво-важливих сфер, яка допомагає незахищеній категорії населення досягти встановлених якостей життя. Проте рівень захищеності окремих категорій населення бажає кращого.

Провівши аналіз бюджетних коштів на соціальний захист та соціальне забезпечення виявлено основні проблеми: невідповідність між розмірами пілг та реальними можливостями їх забезпечити, та дефіцит Пенсійного фонду.

Шляхами вирішення, вищевказаних проблем є:

- 1) Проводити масштабні акції та залучати населення для добровільного медичного страхування, що дасть змогу зменшити видатки;
- 2) Необхідність зміцнення солідарної пенсійної системи адже держава й суспільство не мають права відмовляти літнім людям у засобах до існування;
- 3) Потрібна широка інформаційно-роз'яснювальна та виховна робота, спрямована на висвітлення соціальних цілей всіх реформ, формування свідомого та відповідального ставлення громадян до своїх обов'язків, зокрема сплати податків та ЄСВ, як запоруки забезпечення своїх прав, зокрема майбутньої пенсії;
- 4) Розроблення та запровадження ефективної накопичувальної системи яка надасть громадянам в майбутньому гідні соціальні послуги та захист.

РОЗДІЛ 3

ВДОСКОНАЛЕННЯ МОДЕЛІ ФІНАНСУВАННЯ СФЕРИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Напрямки вирішення проблем фінансування соціального забезпечення

Поступовий перехід української економіки на нову систему економічних відносин побудова соціального захисту в основному залишається незмінною.

Підтримка такого широкого спектру системи соціального захисту функціонує за рахунок принципів солідарності та субсидіювання, яка вимагає великих фінансових видатків на соціальну сферу, в умовах складних економічних проблем в Україні стає тягарем для національної економіки. В умовах зростання кількості соціальних програм та пільг спостерігається стрімке зростання соціальних видатків, щороку витрати на соціальну сферу збільшуються на 20%. Основною причиною зростання видатків це підвищення пенсійних виплат. Також протягом останнього десятиріччя значне зростання видатків спостерігається на охорону здоров'я та соціальні програми, яке зумовлене підвищенням розміру прожиткового мінімуму та заробітної плати.

При цьому стрімке зростання соціальних видатків відбувається не лише через розширення соціальних програм та допомог, але й під тиском інфляційних процесів в Україні. Більшість соціальних видатків зростають охоплюючи лише підвищення ціни, що негативно впливає на реальний розмір соціального забезпечення. Незважаючи на масштаби соціальних витрат, значна кількість програм фінансується незадовільно. В Україні соціальні пільги та програми запроваджуються без стабільних джерел фінансування, що призводить до

дефіциту державних ресурсів та низької ефективності їх використання. Особливо стосується надання соціального забезпечення у натуральній формі або у вигляді послуг. Згідно законодавству України передбачається надання 125 видів пільг, 116 категоріям громадян. На думку експертів величина законодавчо закріплених програм становить від 3,8 до 5,8 млрд. долларів на рік, але фактично фінансується лише незначна частина. Тим не менш, частина видатків на соціальну сферу у ВВП України завжди була високою.

За допомогою соціального забезпечення на випадок безробіття в Україні отримують більше 2/3 безробітних, що еквівалентно найрозвиненішим країнам світу. Проте висока частка соціальних витрат в структурі ВВП не завжди є ознакою високого рівня соціального захисту. Незважаючи на велику кількість соціальних видатків, соціальні витрати на одну особу є доволі низькими порівняно з країнами Європейського Союзу, існує чимало проблем соціального захисту пов'язаних з ефективністю фінансового забезпечення.

Основним джерелом фінансових ресурсів держави є кошти акумульовані за рахунок сплати податків та страхових внесків до бюджету держави, державних фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, котрі здійснюють соціальне страхування. Значна частина соціальних видатків виконується за рахунок доходів підприємств, організацій та соціальних витрат роботодавців, які сплачують внески до фондів соціального страхування.

Основними джерелами фінансування соціального захисту населення:

- 1) Внески сплачені найманими працівниками та роботодавцями в примусовому порядку у державні чи приватні фонди соціального страхування;
- 2) Податкові надходження з яких складається частина загального державного доходу;
- 3) Інвестиційних дохід, надходить від Державних або приватних фондів;
- 4) Добровільні внески.

Система соціального забезпечення охоплює всі види державних та приватних соціальних програм, найбільшу видаткову частину в соціальному забезпеченні займають пенсії. Негативною тенденцією у соціальному захисті є спрямування фінансових ресурсів населенню яке не потребує такої допомоги. Нерозсудливе використання державних ресурсів впливає на розмір соціальних стандартів прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати.

В Україні ситуація з розмірами соціальних стандартів залишається занадто низькою по відношенню до рекомендацій Міжнародної Організації Праці. Частка найманих працівників, чия заробітна плата нижча за середню становить 70%. Через невеликий розмір пенсій в Україні понад 80% пенсіонерів за межею бідності, що свідчить про недостатній рівень фінансового забезпечення соціального захисту населення.

Фінансове забезпечення соціальних груп повинно досягати своїх цілей. Важливо зазначити, всі соціальні плани досягають своїх конкретних цілей, з метою оцінки ефективного використання коштів. При цьому цілі окремих соціальних програм передбачають: зменшення рівня бідності, зростання доходів населення, зменшення нерівності та підвищення тривалості життя.

Європейська комісія визначила основні цілі соціального захисту:

- 1) Послаблення бідності;
- 2) Збільшення доступу населення до послуг охорони здоров'я, освіти, харчування дітей та працюючих;
- 3) Підвищити продуктивність праці;
- 4) Зменшити нерівність доходів населення;
- 5) За рахунок зменшення впливу різних соціальних ризиків, встановити відповідний механізм компенсацій;
- 6) Забезпечити справедливість між поколіннями.

Економічні та політичні процеси, що відбуваються в Україні, доводять необхідність прийняття нових законодавчих актів та реформування системи

соціального захисту на підтримку населення. Реалізація зусиль України стати повноправним членом Європейського Союзу потребує змін у сфері соціального забезпечення, не лише завдяки економічному розвитку, а й через створення інституційних механізмів, що сприяють позитивному прогресу у сфері соціально - економічних відносин.

Досвід зарубіжних країн, які пройшли аналогічний шлях розвитку (Польща, Угорщина, Чехія), свідчить, що в умовах обмеженості бюджетних ресурсів держава має провести реформу соціальної політики[20, с.460-463].

В Україні на законодавчому рівні визначено, що ефективність використання бюджетних коштів, співвідношенням досягнутих результатів та витрат, тривалістю виконання бюджетної програми її необхідність і відповідність визначеній меті, визначаються результативними показниками. Показники результативності є невід'ємною частиною бюджетного плану. Концепція застосування планового об'єктивного методу в бюджетному процесі – це кількісні та якісні показники, які характеризують результати виконання бюджетного плану та підтверджуються статистичними, бухгалтерськими звітами.

На етапі обмеженості бюджетних ресурсів для підвищення ефективності соціальних видатків можна досягти проведенням заходів по напрямках:

1. Пенсійне забезпечення;

Видатки на пенсійне забезпечення займають найбільшу частку в структурі видатків в сфері соціального захисту. Велика кількість пільг по достроковому виходу на пенсію, складна система надбавок до пенсій, та інші фактори зумовлюють щорічне збільшення пенсійних виплат.

2. Реформування механізму соціального захисту;

Соціальні послуги не завжди отримують громадяни, які їх потребують, велика кількість бюрократичних перешкод не дає змогу функціонувати.

3. Пільгове забезпечення.

В Україні існує розгалужена система пільг, які надаються громадянам за професійною ознакою, тобто частина фінансових ресурсів спрямовується на виплату соціальних допомог населенню, яке цього не потребує.

Істотною відмінністю українських соціальних стандартів є те, що в Україні ці значення мають тенденцію до зростання з політичних причин, без урахування економічної ситуації та реальної фінансової спроможності бюджету [52, с.23-30].

Дослідники пропонують декілька методів перевірки критеріїв ефективності використання бюджетних коштів:

Для цілей аналізу і оцінки ефективності використання фінансових ресурсів пропонується критерій, на основі коефіцієнтів фінансової віддачі. Його величина являє собою співвідношення коефіцієнтів фактичної і планової віддачі за період часу:

$$K_{\phi} = \frac{F_{\phi}}{F_{\pi}} \quad (3.1)$$

де,

K_{ϕ} – критерій ефективності використання фінансових ресурсів (бюджетних коштів держави на соціальний захист та соціальне забезпечення, за певний період часу);

F_{ϕ} – фактична фінансова віддача;

F_{π} – планова фінансова віддача.

За формулою 3.1 розрахуємо ефективність використання фінансових ресурсів держави на соціальну сферу за 2017 – 2020 рр.

З точки зору динаміки розрахунку коефіцієнта ефективності бюджетних коштів у соціальній сфері (рис. 3.1), найбільш ефективним розподіл у 2018 – 2020 рр, зменшення показника відбулось у 2017 році.

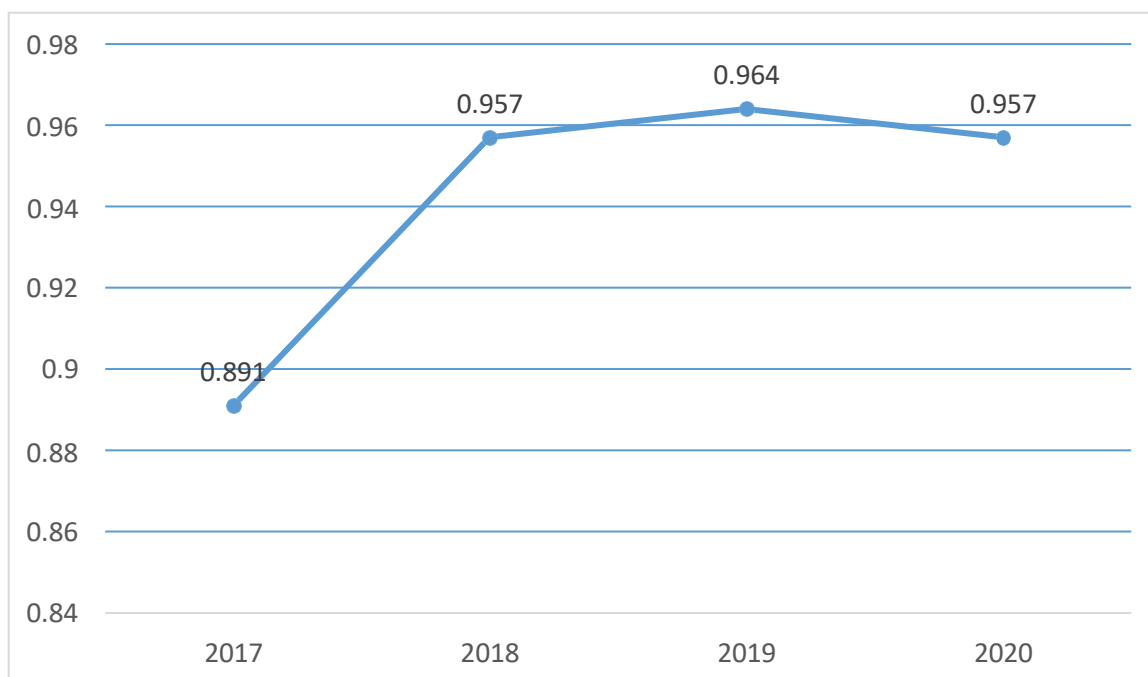

Рис.3.1. Динаміка коефіцієнту ефективності використання бюджетних коштів на соціальну сферу у 2017 – 2020 рр.*

*Примітка: розраховано автором за даними [33]

За обмежених фінансових ресурсів деякі методи державного управління соціальним захистом дозволяють ефективно розподіляти ресурси відповідно до потреб населення:

- 1) розробити модель соціального бюджету для забезпечення системного методу прогнозування соціальних витрат та фінансування відповідно до вартості соціальних послуг;
- 2) удосконалити розподіл міжбюджетних трансфертів на соціальний захист;
- 3) бюджетний контроль на формування соціальних гарантій;
- 4) здійснення актуарних розрахунків за всіма видами соціального захисту;
- 5) розробити систему соціального партнерства між органами влади та недержавними структурами, приватним та неприбутковим секторам на ринку постачальників соціальних послуг;

б) укріплення фінансової бази органів місцевої влади шляхом перегляду структури та порядку стягнення місцевих податків та зборів.

Розвиток соціального захисту можливий лише за умов структурної перебудови, зменшення соціальних пільг та допомог; підвищення адресності; зменшення кількості натуральних трансфертів; розширення фондів прямих інвестицій; підвищення фінансування соціальних програм за принципом накопичення.

3.2. Світовий досвід фінансування соціального забезпечення та можливості його ефективного запровадження в Україні

Стратегія розвитку України зобов'язує вибір держави у напрямку членства в ЄС шляхом масштабної реалізації європейського законодавства, норм та стандартів в державному управлінні. Європейська інтеграція – це більше ніж партнерство і взаємовигода співпраця якої не обмежується зовнішньою політикою.

Країна заявляючи про бажання бути частиною цього простору, спочатку необхідно довести свою відповідність стандартам, намагаючись стати фактором підтримки соціальної економіки та підвищенням конкурентноспроможності на міжнародній арені. Враховуючи рівень розвитку національної економіки, специфіку соціально-демографічного складу населення, історію та національно-культурні традиції, жодна країна не може ігнорувати факт права на соціальний захист, його умови повинні відповідати міжнародним стандартам, щоб гарантувати гідний рівень життя суспільства при настанні соціальних ризиків.

В Україні після підтвердження стратегічних пріоритетів Європейської інтеграції та європейської моделі соціального захисту, держава в цілях

підтримки фінансової стійкості системи захисту намагається змінити її інституціональну структуру. Реформується соціальна система захисту шляхом збільшення частки страхових відносин, які забезпечують компенсацію та мінімізацію ризиків на максимальну кількість учасників. Багато факторів, серед яких великий дефіцит Пенсійного Фонду, не довіра населення до фінансових установ, несприятливі демографічні ситуації, не дають змоги змінити існуючі системи. Незважаючи на обраний пріоритет європейської моделі, в українському законодавстві запроваджували пільги властиві для радянських часів, держава брала на себе відповідальність у сфері соціального захисту не маючи жодних ресурсів, що не давало жодного ефекту. В Україні з 125 існуючих пільг лише 44 життєвонеобхідні для громадян. Інші 39 надаються працездатному населенню яке отримує дохід для достатнього рівня задоволення своїх потреб, ще 45 видів надаються 14 категоріям громадян які досягли певних заслуг перед країною. Це призводить до того, що частина фінансових ресурсів призначених для соціальних виплат є розпорощенням державного бюджету.

В ЄС 50% соціальних трансфертів направлені на незахишені групи, а в Україні показник становить тільки 18%. Кількість та масштаби соціальних трансфертів відрізняються в кожній країні.

Протягом декількох останніх років більшість країн реформують систему соціального захисту шляхом зменшення частки державних ресурсів та розширення добровільного приватного соціального страхування, незважаючи на принципи побудови системи соціального захисту розвинені країни намагаються залучати більше коштів для фінансування соціальних програм, через недержавні фонди соціального страхування робота яких заснована на накопичувальному принципі. Необхідність таких радикальних змін виникає через демографічну ситуацію. На думку експертів з агенства Standard&Poor's за умов незмінної політики щодо фінансування соціальної сфери до 2050 року Німеччина, Франція,

Португалія, Греція та Польща сума державного боргу перевищить 200% ВВП. Це потребує пошуку нових стратегій розвитку та фінансування соціального захисту. За сучасних умов вона повинна базуватись на інвестиціях та конкурентному механізмі формування доходу. Ці механізми мають реалізуватись через приватні пенсійні фонди, страхові компанії будучи активними суб'єктами у формуванні інвестиційного потенціалу країни.

Законодавство більшості розвинених країн забороняє співфінансувати доходи бюджетів розвитку на видатки поточних бюджетів. У зарубіжних країнах використовують такі терміни, як «додатковий бюджет» та «приєднані бюджети». Наприклад, у Франції додатковий бюджет є доповненням до основного бюджету. В основну бюджеті не може бути враховано всіх можливих факторів, які вплинуть на зміну фінансових джерел протягом року.

На ефективність кожної моделі утворення бюджету і видаткової частини, тобто забезпечення джерела фінансування, може впливати якість та кількість послуг, які надаються населенню. Різні країни вирішують проблему вибору моделі бюджетних відносин по-різному.

Існують відмінності між двома основними методами економічного розвитку, що застосовуються у сфері конституційного нагляду. В унітарних країнах, таких як Велика Британія, Ірландія, та скандинавські країни, державні органи відповідають за встановлення та розвиток економічної політики.

Структура фінансування британської системи соціального забезпечення, розділене на дві частини: національну охорону здоров'я та національне соціальне страхування. Перша частина фінансується виключно з державного бюджету, а друга – за рахунок страхових внесків найманих працівників і підприємців [3, с.107-110].

Універсальність шведської моделі пов'язана з широтою охоплення соціальною політикою. Соціальний захист з боку держави розповсюджуються на все населення. Ця модель соціального захисту населення може функціонувати

лише заумов високого рівня соціалізації національного доходу, тобто акумуляції державою величезних фінансових ресурсів. Повністю наслідувати шведську модель Україна не може через брак фінансових ресурсів, хоча ця модель найбільше відповідає менталітету нашого народу, бо вона базується на таких принципах, як соціальна справедливість, солідарність, колективізм. Відповідно до цієї моделі, видатки на лікарні та служби первинного рівня почали здійснювати в залежності від кількості пацієнтів.

Німецька модель фінансування соціального захисту, це відкрита система, яка постійно оновлюється під впливом нових цілей, ідей та знань. Більше половини витрат на соціальні потреби населення складають кошти на пенсійне страхування і страхування від захворювання. В Німеччині термін «соціальна допомога» розглядається не як постійна підтримка бідних, а як допомога у випадку несприятливої життєвої ситуації.

Країни які мають ліберальну економіку, тобто помірне оподаткування, та менший рівень видатків з бюджету на соціальну сферу. Фінансування соціального забезпечення відбувається за умовно-залишковим принципом, держава бере функції які не виконуються ринковими умовами. Ці країни не мають достатньо потужних механізмів узгодження інтересів між соціальними групами. До них можна віднести США і Канаду.

Для України цікавим є досвід країн, які пройшли чи перебувають у процесі розвитку (Угорщина, Польща, Чехія, Словаччина). Держава яка не в змозі фінансувати соціальну сферу повинна реформувати соціальну політику за такими напрямками: звільнення функцій держави, а саме перекладення соціальних послуг на некомерційні структури; формування ринку соціальних послуг та впровадження соціального замовлення.

У багатьох європейських країнах використовується програмно-цільовий метод формування бюджету. Найбільш відомий з них є «Програма громадських робіт» в Сполучених Штатах Америки, згідно з нею, держава за невелику плату

наймала мільйони безробітних для будівництва екологічних та культурних об'єктів. Проблема працевлаштування стає центром усієї соціальної політики.

Зарубіжні країни запровадили заходи для зниження рівня безробіття: запровадження нетрадиційних форм зайнятості, жорсткість правил виплати допомоги по безробіттю, встановлення залежності між безробітним і активністю безробітного у пошуку роботи.

Складовою активної соціальної політики є надання прямих послуг або ваучерів на оплату послуг. Останнім часом у багатьох країнах здійснювалася заміна фінансових трансфертів на пряме або непряме надання соціальних послуг. Так, фінансована державою служба надання допомоги по догляду за дітьми стала позитивним прикладом суспільної інвестиції, що, як вважається, дає кращий ефект, ніж просто фінансові перекази, тому що поєднується з продуктивною роботою.

В Австралії соціальний захист здійснюється через надання “пільгових карт”, що дають право придбати за зниженими цінами різноманітні товари і послуги. В США клієнти системи соціального забезпечення одержують талони на харчування. Так, розмір соціальної допомоги, що надається громадянам Чехії, залежить не тільки від майнового стану заявника, а і від його діяльності, спрямованої на подолання кризових ситуацій. Ті громадяни, які не планують у найближчому майбутньому включитися у виробничий процес без поважних на те підстав, можуть розраховувати лише на мінімальну допомогу держави (гаряче харчування один раз на день, тимчасове житло та ін.) [6].

У Великобританії використовується система бюджетного фінансування охорони здоров'я, що відображає її державний характер і централізоване управління. Фіскальною основою національної системи охорони здоров'я є оподаткування, на яке припадає 90% бюджету. Лише 7,5% бюджету складають пожертви роботодавців. Таким чином, національна система охорони здоров'я існує за рахунок фінансування платників податків та виділяється урядом як

стаття на соціальні потреби. Працююче населення зобов'язанне брати участь у загальнообов'язковому медичному страхуванні, виняток безробітні, проте вони також можуть брати участь у добровільному страхуванні. За рахунок цих коштів надають матеріальну допомогу під час тимчасової непрацездатності через хворобу. Британський уряд стимулює національну систему охорони здоров'я щодо підвищення ефективності медичних послуг шляхом посилення конкуренції між її різновидами. Приватне медичне страхування у Великобританії в основному охоплює сферу медичних послуг, які не надаються системою медичних послуг. Понад 13% населення мають приватне та добровільне медичне страхування.

Наведені приклади свідчать про величезну структурну різноманітність інституційних структур. У багатьох країнах територіальне формування, реалізація політики сталого розвитку та фінансове забезпечення відіграють важливу роль у соціальній сфері держави.

Висновок до розділу 3

Ефективність системи міжбюджетних відносин визначається чітко встановленою та ефективною системою децентралізації, способами надання фінансової допомоги та складових які враховують особливості кожної держави.

Вищезазначені приклади вказують на велику різноплановість структур в країнах територіального управління, формуванням і реалізації соціальної політики сталого розвитку, а також її фінансовому забезпеченню. В європейських країнах питанням державного бюджету і його розподілу вирішується на основі корисності та справедливості. Для цього регіони мають закріплені юридичні права, які держава не може їх порушити. Фінансова самостійність місцевих

органів влади дає відповідальність за соціальний розвиток створюючи економічний фундамент та ефективного регулювання ресурсами. Щодо покращення розвитку та фінансування соціальної сфери:

1) потрібно надати більше самостійності органам самоврядування у формуванні бюджету та програм розвитку;

2) не слід копіювати досвід зарубіжних країн у сфері фінансування соціального захисту, а потрібно враховувати національні особливості нашої країни.

ВИСНОВКИ

Соціальне забезпечення населення є важливою складовою соціальної політики держави. Важливим аспектом ефективного функціонування всіх галузей соціального забезпечення в умовах обмеженості ресурсів є забезпечення необхідної кількості, які потребують жителі регіонів.

Сприяння гуманному саморозвитку та раціональній організації соціально-економічних відносин індивідуальної самодостатності є основою метою соціального захисту в сучасному суспільстві. Національна політика базується на основі критеріїв для створення кращих умов в економічному, політичному та соціальному аспектах: комфортні умови проживання, ефективна господарська діяльність соціальних установ та організацій.

В соціальній сфері України присутня низка проблем, які потребують вирішення: непрозора законодавча база, наявність великої кількості неефективних пілг, недосконала система фінансування. Поліпшення фінансового забезпечення соціального забезпечення неможливе без підвищення фінансової незалежності місцевих бюджетів. Державна система фінансування соціальних виплат потребує реформування, використання таких принципів надання соціальних послуг, тим хто насправді потребує соціального забезпечення.

Державні програми повинні бути на територіальному рівні, наближеними до місця проживання їх отримувачів, посилети відповідальність органів місцевого самоврядування за якість надання соціальних послуг та звітність за ефективне використання коштів виділених з державного бюджету на соціальний захист населення.

Враховуючи досвід країн із розвинутою економікою, та країн які ефективно використовують заходи для оптимізації видатків на соціальне забезпечення, можна запропонувати для вдосконалення соціальної політики такі

дії: посилення адресної соціальної допомоги, збільшення кількості зайнятих осіб охоплених страхування, розвиток накопичувальної системи страхування.

Забезпечення раціонального використання бюджетних коштів сприятиме фінансовій стабільності в державі та вплине на кількісні та якісні показники в соціальній сфері , а загалом в економічному житті населення. Однозначно це трудомісткий процес, який триватиме протягом декількох років.

Європейський вибір України зумовлює необхідність реформування вітчизняної системи соціального захисту для наближення до загальноприйнятих європейських стандартів. Проте конвенції МОП які були прийняті у соціальній сфері не набули необхідного значення та обов'язковості , а лише беруться як загальноприйняті орієнтири щодо вдосконалення вітчизняного законодавства. Аргументами справедливості є деталі та особливості розвитку нашої країни, тому не може відбуватись автоматичне перенесення європейських стандартів до українського законодавства, бо вони спрямовані на розвинуті та економічно стабільні ринкові відносини. Україна враховуючи світовий досвід, потребує своїх змін та принципів відповідно до реалій теперішнього розвитку.

Враховуючи менталітет українського народу, створити власну модель соціального захисту. За умовами, створеними органами державної влади та місцевого самоврядування, особистий творчий потенціал кожної особи може стати основним позитивним ресурсом соціального захисту. Усі організаційні дії, які здійснюються органами державної влади та місцевого самоврядування, повинні контролювати закономірність і координуватися на рівні соціально-економічної системи. Партнерство в рамках соціального забезпечення спрямоване на активізацію господарювання внутрішніх ресурсів суб'єктів та регіонів для досягнення самодостатності та саморозвитку, що вимагає від органів влади всіх рівнів та органів місцевого самоврядування вибору інтенсивного шляху розвитку. Будь-які дії, які вживаються для вдосконалення комплексних механізмів соціального захисту, мають бути скориговані та взаємопов'язані з

точки зору економічної ефективності. Досвід багатьох європейських держав, які керуються верховенством права, показує, що соціальна політика базується на принципах: економічна свобода та визнання права підприємців та працівників на основі соціального партнерства; відповідальності уряду за створення умов економічного та соціального розвитку; участь працездатного населення в управлінні виробництва. Діяльність із соціального захисту малозабезпечених верств населення в європейських країнах і США забезпечує в трьох аспектах: заробітної плати та її індекція; державна допомога шляхом виплати соціального забезпечення та соціальне страхування.

Розглянуті в роботі питання та поставлені завдання є актуальними в контексті процвітання та добробуту країни, тому ефективне використання бюджетних коштів це запорука стабільності, фінансової незалежності, якісного економічно розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Forkun I. Social security system: financial aspect of functioning Proceedings of the 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management (SMTESM 2019) September 2019. URL: <https://doi.org/10.2991/smtesm-19.2019.25>
2. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». К. : НІСД, 2017. С 475–476.
3. Бухтіяров О. С. Європейські тенденції фінансування систем соціального забезпечення . *Наука і правоохорона*. 2014. № 1 (23). С. 107–110
4. Видатки державного бюджету України (функціональна класифікація) URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/2018/>
5. Геєць В. Інноваційна Україна – 2020: основні положення національної доповіді. *Вісник НАН України*. 2015. №7. с.18–22.
6. Глазко Н. Д. Зарубіжний досвід забезпечення соціальної сфери. . *Ефективна економіка*. 2014. № 5. С. 56.
7. Гордієнко Л.А. Оцінка фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016. Вип. 17. С. 127–130.
8. Зубенко В. В., Самчинська І. В. Бюджетне забезпечення соціального захисту населення. 2017. – 184 с.
9. Кириченко О. М. Щодо аналізу стану соціальної сфери України в умовах економічної кризи. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2016. № 6 (181). С. 103–110.
10. Кир'язова Т.О. Пенсійна система як частина соціального страхування *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2015. № 26. С. 158—163.

11. Ковалевич Д. А. Видатки місцевих бюджетів на соціальний захист населення. *Економічний форум*. 2017. № 2. С. 280–285.
12. Козоріз Г. Г. Соціальне страхування як елемент державної соціальної політики. *Регіональна економіка*. 2016. № 1. С. 70–77.
13. Конституція України від 28 червня 1996р. №254к/96 (Редакція від 01.01.2020). URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
14. Конституція України від 28 червня 1996 р. (редакція від 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення 17.12.2020).
15. Коротич О. Б. Реалізація соціальної політики України в умовах реформування публічної влади. Актуальні проблеми державного управління, № 2(50). 2016 р. С. 6–10
16. Коцюрубенко Г. М. Зарубіжний досвід реформування соціальної політики як передумови формування фінансових ресурсів домогосподарств. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012. Вип. 2. С. 232–239.
17. Кравченко М. В. Система соціального захисту населення як об'єкт державної політики: методологія та практика: монографія. К.: Інформ.-аналіт. агентство, 2012. 451 с.
18. Кропельницька С. О. Соціальне страхування. К.: "Центр учбової літератури". 2013. С. 336
19. Кропивницький М. О. Про поняття джерел фінансування соціального забезпечення. Lviv Polytechnic National University Institutional Repository. 2016. URL: <http://ena.lp.edu.ua>
20. Кудінова М. М. Проблеми фінансування соціального захисту населення в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 4. С. 460–463.
21. Кудлаєнко С. В. Державна соціальна політика у сфері економічних відносин: концептуальні засади. *Вісн. Хмельницького нац. ун-ту. Економічні науки*. 2017. № 2 (1). С. 206–209.

22. Куценко Т.Ф. Соціальні пільги в Україні : аналітичний огляд. Соціально-трудові відносини. 2014. С. 96–102.
23. Лепетун І.О. Соціальна підтримки як інструмент реалізації соціальної політики України .Фінансові аспекти розвитку економіки України: теорія, методологія, практика : Збірник наукових праць молодих вчених та студентів. ХНУ, 2019. 116 С. 11–13.
24. Лисяк Л.В. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія “Економіка”*. 2017. Вип. 11 (1). С. 25–30.
25. Лібанова Е. М. Новий підхід до боротьби з бідністю: методи дослідження, результати, уроки для України. *Вісник НАН України*. 2019. № 12. С. 43–53.
26. Лободіна З. Бюджетне фінансування соціального захисту в Україні. *Вісник Тернопільського національного економічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. Вип. 3. С. 7–9.
27. Мальований М.І. Фінансові аспекти функціонування системи соціального захисту населення в Україні: монографія. Умань: Видавець «Сочінський М. М.», 2016. 496 с.
28. Набока Т. С. Управління видатками бюджету та напрями його вдосконалення в Україні. Київ: КНЕУ, 2015. 345 с.
29. Насібова О.В. Теоретичні аспекти фінансового забезпечення соціального захисту населення Економіка та держава. 2019. № 8. С.36–40.
30. Норкіна Т.П. Соціальна політика та якість життя населення. Економіка будівництва і міського господарства. 2010. С. 33–38.
31. О. П. Кириленко та В. С. Толуб’яка Соціальне страхування. Тернопіль: Екон. думка ТНЕУ, 2016. С. 187
32. Офіційний сайт Державного Пенсійного фонду України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/>

- 33.Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL:
<http://www.treasury.gov.ua>
- 34.Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL:
<http://www.ukrstat.gov.ua>
- 35.Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL:
<https://www.msp.gov.ua>
- 36.Пігуль Н., Люта О., Бойко А. Фінансове забезпечення соціальної сфери в Україні. *Вісник Національного банку України*. 2015. №1(227). с. 30–35.
37. Попок А. А. Світовий досвід соціального захисту населення . *Ефективність державного управління*. 2013. Вип. 35. С. 111–117.
- 38.Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України прийнятий Верховною Радою 01. 06. 2000 р. № 1768-III URL:
<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>
- 39.Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV (нова редакція Закону від 25.07.2018 р. №2443-VIII) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14/ed20180725>
- 40.Про зайнятість населення: Закон України від 5.07.2012 р. № 5067-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. №24. Ст. 243.
- 41.Про прожитковий мінімум: Закон України від 15.09.1999 р. № 966-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. №38. Ст. 348.
- 42.Про соціальні послуги: Закон України прийнятий Верховною Радою 19. 06. 2003 р. № 966-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
- 43.Розміри державної соціальної допомоги у 2020 році. URL:
<https://www.rv.gov.ua/rozmiri-derzhavnih-dopomog-u-2020-roci>
- 44.Руженський М.М. Соціальний захист населення в умовах формування ринкової моделі економіки України: монографія. Київ: ІПК ДСЗУ, 2013. 318 с.

45. Руженський М.М. Теоретичні аспекти формування економічних основ соціального захисту населення в ринковій економіці Соціально-трудові відносини: теорія та практика: зб. наук. пр. 2014. №2(8). – С. 294–298.
46. Самаєва Ю. Живими грошима. *Дзеркало тижня*. 2018. № 35 (381). С. 16.
47. Санченко С.П. Створення ефективної системи соціального захисту в Україні як умова побудови соціальної. *Гуманітарні студії*. 2014. Вип. 24. С. 111–119.
48. Серватинська І. М. Моделі соціальної політики та соціального страхування: світовий і вітчизняний досвід. *Світ фінансів*. 2014. Вип. 3. С. 163–172.
49. Система недержавного пенсійного забезпечення. URL:https://minjust.gov.ua/m/str_40557 (Дата звернення: 15.10.2021).
50. Статистичний збірник «Соціальний захист населення України». URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
51. Степанова О. В. Фінансування соціального захисту в умовах децентралізації: зарубіжний досвід та національні реалії. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 22. С. 73–79.
52. Степанова О.В. Соціальне страхування. 2018. С. 23–30.
53. Тропіна Б.В. Фінанси соціального захисту в контексті європейського вибору України. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Випуск 2 (13). С. 221–228.
54. Трофименко М. Ю. Фінансові аспекти розвитку соціальної інфраструктури в Україні. *Облік і фінанси*. 2018. № 4. С. 115–122.
55. Федунчик Л.Г. Ринок праці в Україні: проблеми та напрями їх вирішення. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2016. № 2. С. 31.
56. Церкасевиц Л. В. Сучасні тенденції соціальної політики в країнах Європейського союзу. – СПб., 2002. – С. 33.

57. Чорна Л. О., Кудлаєнко С. В. Соціальна політика України: особливості та напрями розвитку. *Агросвіт*. 2018. № 18. С. 16–20.
58. Чугунов І. Я. Теоретичні засади розвитку бюджетних відносин. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*, 2011. № 4. С. 13–22.
59. Шимків С. А. Зарубіжний досвід організації страхування від нещасних випадків: перспективи адаптації в Україні. *Фінансові послуги*. 2017. № 2. С. 42–44
60. Яблочников С.Л., Євась Т.В., Жукова О.А. Стан та проблеми фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні. *Ефективна економіка*. 2016. № 10 с. 50